

ISTORISKI GLASNIK

1951, br. 3—4, i 1952, br. 1—4.

U dvobroju 3—4 za 1951 časopis donosi u rubrici »Članci i rasprave« na prvom mjestu prilog R. Samardžića, »Jedan pokušaj predaje Kotora Turcima«. Za vrijeme velikog potresa 1667 Kotor je bio jako oštećen. Prilike u gradu poslije potresa bile su vrlo zamršene i teške. Bosanski paša s kopnene, a mletački providur s morske strane koncentrirali su svoje snage u području Boke Kotorske. Međutim, obje strane, uvjerenе o svojoj slabosti, nisu ništa poduzimale. U to vrijeme dubrovački poklisar Marin Gučetić izvješćuje iz Novoga o prijedlogu Kotorana za prijelaz pod tursku vlast. On je nastojao ove pregovore omesti, jer je bio uvjeren, da sporazum između Turaka i Mlečana može samo štetiti Republici. Pregovori su naglo prekinuti bez ikakova vidljiva razloga, ali su nešto kasnije obnovljeni pod drugim vidom. Turci su od početka mletačko-turskog rata (1645—69) smatrali Kotor najvažnijim mletačkim uporištem i stalno nastojali da ga zauzmu. Nakon potresa grad je ležao u ruševinama s oštećenim zidinama, i to je mogao biti uzrok, što su Kotorani i Mlečani bili spremni predati grad Turcima. Međutim, autor nakon opširnijeg prikaza dubrovačko-mletačkog rivalstva na Jadranu i prikaza ekonomskih prilika u dalmatinskim gradovima i samom Kotoru u XVII. st. dolazi do zaključka, da pregovori oko predaje Kotora Turcima nisu bili posljedica velikog potresa, nego ekonomskih, društvenih i političkih odnosa, koji su postojali i prije njega.

VI. Stojančević objavljuje prilog: »Administrativno i vojno-političko uređenje srpsko-turske granice za vreme prve vlade kneza Miloša.« Premda je Srbija imala nešto drugačiji političko-pravni položaj od ostalih dijelova turskog carstva, ipak je do 1833 njezina granica imala više administrativni karakter. Ali od 1833 prilike su se izmijenile, jer Srbija postaje posebna politička jedinica sa znatnim privilegijama, pa je trebalo točno ustanoviti, do kojih se krajeva ti privilegiji protežu. Nakon završetka rada mješovite srpsko-turske komisije za razgraničenje knez Miloš je nizom administrativnih, vojno-političkih, sanitarnih, finansijskih i saobraćajnih uređaba i ustanova obilježio granicu svoje samoupravne kneževine. God. 1834 počeo je izgrađivati pograničnu stražarsku liniju podizanjem niza karaula i povećanjem broja stražara. Stražarska služba je bila organizirana na vojničkoj osnovi. Sve karaule na području jednog sreza bile su podređene kapetanu, a ovi oblasnom zapovjedniku, velikom serdaru. Za prijelaz granice na određenim mjestima morali su putnici iz Turske imati uređene teskere, ali su i putnici iz Srbije za Tursku morali imati pasoše. Međutim, bilo je pojedinačnih i grupnih prebjegavanja iz Turske, koja su srpske vlasti neprimjetno omogućavale. Poslije pojave kuge 1836 granica je pored vojno-policijskog obilježja dobila i obilježje sanitarnog kordona. Da bi se spriječili pojedinačni prijelazi, pristupilo se na mjestima lakog prijelaza podizanju »plotova« ili palisada, pa je cijela granica bila zaštićena drvenim zidovima. Zatim se uz granicu javljaju i finansijsko-carinske ustanove, tzv. đumruci, pa poštanske stanice, karan-

tene, mezulane i hanovi. Granični pojas je dobio svoju punu organizacionu strukturu i imao je značajnih posljedica za razvoj državnih i društvenih prilika u Srbiji. Ispitivanje te organizacione strukture srpske granice za prve Miloševe vlade pomaže historičaru kod utvrđivanja opsega autonomije kneževine Srbije i njenih odnosa prema Porti.

U prilogu »Jedna skica hronologije metalnog doba Srbije« Milutin V. Garašanin je ustanovio, da za teritorij Srbije nema pouzdane prehistorijske kronologije, ma da dobar kronološki sistem predstavlja osnovicu uspješnog rada na arheologiji. Pokušaj N. Vulića i M. Grbića da izrade kronološki sistem na ostacima keramike može se primijeniti uz izvjesne korekture isključivo na Vojvodinu. Za Srbiju treba izraditi drugačiju kronologiju, koja će se osnivati na keramičkom i metalnom materijalu. Autor je svijestan činjenice, da se zasada kronologija metalnog doba Srbije može samo skicirati, ali s pravom zaključuje, da i takav pokušaj predstavlja korak naprijed. On je najprije dao geografski okvir za proučavanje metalnog doba Srbije, podijelivši njezin teritorij na tri velike oblasti: Moravsko-varždarsku dolinu, Podunavsko-posavsku oblast i Zapadnu Srbiju. Potom prelazi na opis materijala za pojedine faze brončanog doba, da bi na kraju došao do zaključka kako je izradba jedne precizne kronologije otežana zbog malog broja pouzdanih podataka. U takovim prilikama mogu donekle poslužiti uvezeni predmeti, naročito s juga, koji se mogu pouzdano datirati. Ali i tu nastaju poteškoće, jer su se neki predmeti u matičnoj zemlji vrlo dugo upotrebljavali. Ipak je autor na temelju dosadašnjeg proučavanja dao slijedeću kronološku skicu: Rano brončano doba bilo je u Srbiji (barem u Pomoravlju) razvijeno oko 1850—1750 g. pr. n. e. Prijelaz iz srednjeg u kasno brončano doba uslijedio je negdje između 1300—1200 g. pr. n. e., dok je halštatsko doba nastupilo oko 800 g. pr. n. e.

Jovanka Stojanović — Maksimović zastupa u prilogu »O srednjovjekovnoj skulpturi na Crnogorskom Primorju«, misao, da su XI. i XIV. st. dva glavna razvojna perioda srednjovjekovne skulpture u Boki i Crnogorskom Primorju. Uporedo s državnim i crkvenim osamostaljenjem došlo je u XI. st. do široke umjetničke djelatnosti. Kad se Zeta nalazila u sastavu srpske države, njezina se umjetnost razvijala u tijesnoj povezanosti s umjetnošću u unutrašnjosti, dosižući svoju kulminaciju u XIV. stoljeću. Niz majstora iz Crnogorskog Primorja radi u unutrašnjosti srpske države i znatno utječe na njezinu feudalnu umjetnost. Svoje navode autor argumentira nizom primjera, koje donosi opisno i ilustrativno. On ispravlja dosadašnje datiranje nekih spomenika kao na pr. reljefa iz kotorskog muzeja, koj stavlja u XI. st., a i reljef iz Prevlake također datira tim stoljećem. Nadalje misli, da je termin »starohrvatska umjetnost« kao oznaka preromanskog doba od IX. do XI. st. netočan, jer se ista pojava plastičnoga preromanskog stila javlja u Istri, Sloveniji, Hrvatskoj, Dalmaciji, Crnoj Gori, Bosni, Hercegovini, Srijemu i Makedoniji, pa ta činjenica »zahteva postavljanje problema na širu osnovu«. Na kraju zaključuje, da proučavanje skulpture Crnogorskog Primorja pridonosi razumijevanju pojave i razvoja skulpture Raške i Moravske škole.

U rubrici »Prilozi«, Milena Gecić — ponukana člankom M. i R. Ljubinković u Starinaru (Beograd 1950): »Crkva u Donjoj Kamenici« — razmatra u članku »Oko crkve u Donjoj Kamenici« pitanje južnog dijela istočne srpske granice u XV. st. Dolazi do zaključka, da je Knjaževačka oblast od vremena Stevana Lazarevića do pada Srbije bila stalno izvan granica Srbije i da je ktitor crkve u Donjoj Kamenici

bio Mihađlo, dosada nepoznati sin cara Mihaila Šišmanovića, koji je vladao ovom oblašću u drugoj polovini XIV. stoljeća.

B. Đurđev daje u prilogu »Ispisi iz deftera za Braničevo iz XV veka« vrijedno saopćenje o drugom najstarijem defteru u carigradskom arhivu za naše krajeve, koji ide u najstarije turske deftere uopće. Prilog nije sistematska obrada deftera, već sadrži neke najvažnije bilješke o njegovim podacima. Dva kanuna, zabilježena u defteru na 1. i 13. strani, predstavljaju najstarije poznate turske zakonske odredbe za Sjevernu Srbiju i našu zemlju uopće, a od osobite su vrijednosti, jer su nam turski zakonski spomenici za Sjevernu Srbiju slabo poznati. U defteru se nalazi i zasada najstariji poznati »Vlaški zakon«, sačuvan u turskim zakonskim spomenicima. Autor ističe, da podaci o Vlasima u tom defteru potvrđuju njegovo mišljenje, da su Vlasi u Sjevernoj Srbiji stočari slavenskog podrijetla, kao i njegovo mišljenje, da je u Srbiji bilo dobara datih krupnim feudalcima kao čiftluci. Popis spahijskih timara u defteru pokazuje, da ih je bilo mnogo više u rukama kršćanskih, negoli muslimanskih spahija.

B. Hrabak objavljuje u prilogu »Domaći trgovci u Novom Pazaru u 16 veku« brojne arhivske podatke, iz kojih se može zaključiti, da je Novi Pazar bio od kraja XVI. st. jako trgovačko središte. Njegovi su trgovci bili pretežno islamizirani kršćani. Bilo je trgovaca Srba, ali oni su trgovali najviše na selu. Dolaskom Turaka nije prekinut dotadašnji privredni život u Srbiji, pa nije prestao ni rad domaćih trgovaca, premda je bio dosta umanjen. Dvadesetih godina XVI. st. nestaje dotadašnjih kršćanskih trgovaca, ali se sredinom stoljeća javlja nova generacija, koja je uvučena u mrežu dubrovačkoga trgovačkog poslovanja.

U prilogu »Događaji u Lici 1609—10 godine« dao je V. Vinaver prikaz naseljavanja Srba u Lici, koju su Turci pokorili početkom XVI. stoljeća. Njihov težak položaj osobito se pogoršao dolaskom gramzljivog i nasilnog Halila za sandžakbega početkom XVII. stoljeća. Kad su nakon nekoliko povlačenja i ponovna vraćanja na položaj begova nasilja dosegla vrhunac, izbila je u proljeće 1610 velika pobuna. Nakon smirivanja prilika u Lici krajem 1610 Halil-beg se vratio, ali se morao obavezati, da će upravljati s manje nasilja i pljačke. Tu obavezu autor ne pripisuje njegovoj ličnoj promjeni, nego promjeni sistema u cijelom turskom carstvu, koje je sve češće potresano ustancima pokorenih naroda.

Al. T. Hristov analizira u prilogu »Prvo otvoreno pismo serskog okružnog komiteta VMRO« jedan od rijetkih pisanih dokumenata narodno-oslobodilačke borbe u Makedoniji iz 1907. »Prvo otvoreno pismo« je zapravo obrazloženje presude Serskog okružnog komiteta bugarskim vrhovistima Serafov i Gavranovu. Obojica su bila u službi bugarskog dvora i njihov rad je predstavljao krivično djelo po Pravilniku VMRO-a, za koje se predviđala smrtna kazna. U prilogu je, pored odnosa dvaju krila VMRO-a, prikazano i idejno stanovište J. aNdanskog i drugova — grupe, koja je ostala vjerna Goci Delčevu, osnivaču organizacije.

U rubrici »Kritika i prikazi« dali su M. Garašanim i J. Kovačević svoj osvrt na diskusiju u Zagrebu o njihovoj knjizi »Pregled materijalne kulture Južnih Slovena u ranom srednjem veku«.

B. Đurđev odgovara Gliši Elezoviću na kritiku njegova izdanja Srijemske kanun-name, ističući da je ta kritika neodgovorna i štetna za nauku. U nastavku F. Barišić iznosi nekoliko kritičkih napomena na Grafenauerovu raspravu »Nekaj vprašanj iz dobe naseljavanja Južnih Slovanov«, a zatim slijede prikazi B. Hrabaka o knjizi V. Simića »Istorijski razvoj našeg rudarstva« (Beograd 1951), St.

Subotina o »Slovenskoj problematici u Poljskoj u XV i XVI veku«, V. Vinavera o knjizi R. Jeremića »Prilozi istoriji zdravstvenih i medicinskih prilika Bosne i Hercegovine pod Turskom i Austro-Ugarskom« (Beograd 1951) i B. Krizmana »O dubrovačkoj diplomaciji« (Zagreb 1951), V. Stojančevića »Turski dokumenti za makedonskata istorija 1800—1803« (Skoplje 1951), A. Radenića o prilogu Koščaka »Madžaronska emigracija 1848« u HZ III, 1950, i J. Vujoševića o Zborniku dokumenata i podataka o narodno-oslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda.

Na kraju dvobroja u rubrici »Bibliografija«, štampana je Bibliografija za 1950, koju je za časopis sredio R. Stefanović.

Kao i prijašnja godišta, »Istoriski glasnik« donosi i u ovom svesku za 1952 u prvoj rubrici »Članci i rasprave« više većih priloga, od kojih se na prvom mjestu nalazi prilog Mirjane Popović-Radenković, »O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa Bosnom i Hercegovinom (1480—1500)«; o tome je prilogu već izvijestio »Hist. zbornik« u VI. godištu.

V. Vinaver objavljuje zatim prilog »Turska i Dubrovnik u doba španske invazije Jadranskog mora (1617—1619 godine).« Odnosi između Španije i Mlečana naglo su se zaoštrili u vrijeme »uskočkog rata«, i španjolska flota iz Napulja prodrila je u više navrata u Jadransko more. U tom je sukobu Dubrovnik odigrao važnu ulogu, ali su ti događaji bili dosad krivo prikazivani u stranoj literaturi. Zato autor nastoji razjasniti tadašnje držanje Dubrovnika i utvrditi njegove prave namjere. Centralni problem u tim događajima je t. zv. »španjolska urota« protiv Mletačke republike 1618, o kojoj se mnogo i različito pisalo na osnovu materijala u arhivima talijanskih gradova, Beča i Pariza. Smatra se općenito, da su Dubrovčani pomagali pritom Španjolce. Međutim, autor nastoji dokazati, da je Dubrovniku bilo najvažnije održati dobre odnose s Turcima, koji su bili tradicionalni neprijatelji Španjolaca. Ako su simpatije Dubrovčana i bile na strani Španjolaca, nisu ih smjeli pomagati, jer su interesi mira s Turcima bili mnogo važniji. Dubrovnik nije mogao odbiti Španjalcima pojedine sitne usluge, kad su oni već došli s brodovljem pred grad. Dubrovčani su se bojali rata na Jadranu, jer bi taj doveo u opasnost bitne interese Republike: trgovinu sa zaleđem, pomorski transport, snabdijevanje žitom i poslovanje turskih trgovaca. Oni su usmjerili svu svoju diplomatsku aktivnost i vještinu na to, da kod Turaka razbiju sumnju u njihovu lojalnost, što im je najzad i uspjelo. U tome je naročito važnu ulogu odigrao njihov poklisar u Carigradu Marko Vasiljević. Dubrovnik je morao sređivati i odnose s Rimom, pa dubrovački konzul uvjerava papu, kako Dubrovnik nema nikakva udjela ni krivnje u španjolskim akcijama. Kad su Mlečani u vrijeme ponovnog ulaska Španjolaca u Jadransko more objavili otkrivanje urote u svibnju 1618, pojačan je pritisak Mlečana na Dubrovnik. Turci su tada uzeli Dubrovnik u zaštitu i strogo zaprijetili Mlečanima, da ostave na miru njihove vjerne haračare. Krajem 1619 i početkom 1620 Turci upućuju veliku flotu u Južnu Italiju i time se borba za Mediteran prenosi na drugi kraj, a Dubrovnik pre staje biti centar pažnje. Autor zaključuje, »da su događaji iz 1617—19 predstavljali za Dubrovnik najteže dane u prvoj polovini XVII. veka«.

VI. Stojančević, »Knez Miloš i zaštita srpske granice za vreme epidemije kuge u Turskoj 1836—1838 godine«, iznosi podatke o naporima srpske vlade da suzbije prenošenje i širenje kuge na svoj teritorij u spomenuto vrijeme. Za historiju su ti napori utoliko značajniji, što je Srbija »u to vreme tek bila izašla iz stanja

faktične turske vlasti, počinjući upravo sa 1833. g. da izgrađuje svoju punu autonomiju«. Stvarajući nizom propisa i ustanova sanitarnu ogradu prema ostaloj Turskoj, srpske su vlasti jasno označile i novu srpsko-tursku granicu, unutar koje se razvija posebna državno-pravna jedinica. Zaista je Srbija uspjela izbjeći sudbinu mnogih turskih oblasti »zahvaljujući sticaju okolnosti« i »energičnoj i pronicljivoj prirodi kneza Miloša, dobroj organizaciji obaveštajne službe van granica zemlje«, a dijelom i pomoći, koju je Srbiji pružila Austrija.

Posljednji prilog u rubrici »Članci i rasprave« je rad Lj. Durković-Jakšića, »Tršćanski Srbi i slovenska stremljenja u Trstu 1848—1850«. Autor je na temelju građe, do koje je došao u našoj zemlji, dao prikaz kulturno-političkog djelovanja tršćanskih Srba u tom kratkom vremenskom razdoblju. Prvi Srbi doseljuju se zbog trgovine još početkom XVIII. st., ali ih je najveći broj došao oko 1840. Ma da je broj tih doseljenika bio malen, oni su u zajednici s Grcima još za Marije Terezije osnovali pravoslavnu crkvenu općinu (1748) i podigli crkvu sv. Spiridona (1753). Zbog služenja crkvenih obreda na slavenskom jeziku i potpadanja ove crkvene općine pod jurisdikciju karlovačkog metropolita došlo je do razmirica između Srba i Grka. Ta se borba završila 1782 tako, da su Grci dobili pravo da podignu novu crkvu.

Prva srpska škola osnovana je u Trstu 1790 i predstavljala je prvu jugoslavensku školu u tom gradu. U Trst su dolazili, ondje živjeli i radili mnogi srpski književnici i javni radnici (Obradović, Mušicki, Karadžić i dr.) i, prema mišljenju autora, pod utjecajem njihova rada nicali su i sazrijevale među tršćanskim Srbima ideje o narodnom oslobođenju i jedinstvu. God. 1848 osnovano je »Slavjansko društvo«, u čijem radu su pored drugih slavenskih naroda sudjelovali i Srbi. Autor navodi, da je društvo prema proglasu od kolovoza 1848 postavilo sebi za cilj, »da Slovene u Austriji podigne na viši stepen prosvete i to na bazi slobode, jednakosti i bratstva i da provede sporazum putem jednog slovenskog jezika«. Čini se, da je društvo bilo u vezi i s poljskom emigracijom. U siječnju 1849 brojilo je 330 članova; organ mu je bio isprva »Slavjanski rodoljub (6 brojeva), a od početka 1850 »Jadranski Slavjan«. Dok je prvi bio političko-kulturnog, drugi je bio više kulturno-trgovačkog karaktera.

Nadalje nas autor upoznaje s propagandističkom djelatnošću Srba u Trstu i iznosi mišljenje, »da su oni radili više od drugih Jugoslovena u tom gradu na obrani i razvoju naše narodnosti«. U dokaz ističe napose djelatnost A. Stojkovića, G. Anđelića i D. Vladisavljevića. Međutim, ova autorova teza ne djeluje dovoljno uvjerljivo, jer se osniva na djelovanju samo trojice, nesumnjivo zaslužnih, ljudi. Možda bi se takav zaključak mogao izvesti tek nakon usporednog proučavanja djelatnosti ne samo tršćanskih Srba, već i Slovenaca i Hrvata. U nastojanju da poveća broj Srba u Trstu, autor je pri kraju rasprave očito pogrešno protumačio podatke jednog dopisa iz Trsta u Gajevoj »Danici«, gdje se spominje »da Srba ima 250; katolika Ilira 50, a ostali Sloveni su Slovenci«. Iz tog podatka autor zaključuje: »Najvjerovatnije je da su Iliri većinom Dalmatinci, a oni su u Trstu mogli biti Srbi ili Hrvati. Prema tome moglo je biti tada u Trstu blizu 300 Srba i neznatan broj Hrvata«. Iz čitave rasprave izlazi, da je većina Srba u Trstu pripadala građanskoj klasi i to trgovačkom sloju, pa je to i autor mogao u zaključku navesti umjesto neodređenog zaključka, da su Srbi u Trstu pripadali »imućnijoj klasi«.

U rubrici »Prilozi« Desanka Kovačević raspravlja »O Janjevu u doba srednjovjekovne srpske države«, nastojeći da na osnovu dubrovačkog arhivskog materijala »oživi prošlost« ovog mjesta u srednjem vijeku (osobito u prvoj polovini

XV. st.), o kojoj se nije mnogo pisalo, ma da se Janjevo nalazi u nekad razvijenom rudarskom području. Rudarstvo je u Janjevu bilo poznato još u antičko doba. U srednjem vijeku spominje se to mjesto 1303 u vezi s katoličkom župom, a u XV. st. je uz Novo Brdo najznamenitiji rudnik srednjovjekovne Srbije. Pod Turke je vjerojatno palo nakon konačnog pada Novog Brda 1455. U Janjevu je postojala dubrovačka kolonija, koja se prvi put spominje 1433, a njezini su članovi pripadali različitim društvenim slojevima. Vlasnici janjevskih rudnika nisu bili samo Dubrovčani, nego i Srbi. Glavno bogatstvo ovoga kraja bilo je srebro, a dobivalo se i zlato. Za ispiranje rude izgrađena je u Janjevu plakaonica; ona je — kako se čini — starija od altenburške u Njemačkoj, koju smatraju najstarijom na svijetu. Dubrovčani su se u Janjevu bavili osim rudarstva još i trgovinom, a davali su svoju robu i na kredit. Među njima bilo je različitih zanatlija: zlatara, obučara i zidara. U prvoj polovini XV. st. proživljavalo je Janjevo svoje »sjajno doba«. Zbog velike uloge u životu tadašnje Srbije potrebno je proučavanju njegove prošlosti posvetiti punu pažnju.

U kratkom članku »Grana i čoa paraguna narodnih pesama« J. Kovačević objašnjava značenje tih riječi. Premda je već utvrđeno, da »grana« (»grana svila«) označava crvenu boju, on postavlja pitanje, nije li se taj izraz »preneo i na neku određenu vrstu tekstilne materije, koja je bila crvene boje« i dolazi do zaključka, da je to naziv za jednu određenu boju, za jednu vrstu tkanine i haljetka. »Čoa paragon« se nepravilno izjednačuje sa skrletom i grimizom; paragon je »zlatna traka koja se u Vizantiji prišivala na odelo kao ukras«, a upotrebljavala se i u Srbiji.

M. Urošević objavljuje članak »Mita Cenić u borbi s radikalima«. Cenić je bio bliski suradnik Sv. Markovića i djelovao je između 70-ih i 90-ih godina XIX. st. Njegov životni put je put revolucionara, koji prolazi kroz progone i zatvore i uvijek ostaje dosljedan svojim idejama. Zato i vodi borbu protiv radikala, koji su se izdavalj za nasljednike Markovićeve, a ustvari su bili negatiji njegova pokreta. Radikalna stranka je predstavljala lijevo krilo srpske liberalne buržoazije — situ buržoaziju i začetke industrijske buržoazije — i bila je najprogresivnija srpska buržoaska stranka u to doba. Vodstvo stranke je bilo u rukama borbene inteligencije, koja se regrutirala iz toga najprogresivnijeg sloja srpske buržoazije, a njezino renegatstvo objašnjava autor kroz analizu razvitka kapitalizma i društveno-političke strukture Srbije u drugoj polovini XIX. stoljeća. Radikali ispoljavaju u socijalističkoj formi klasnu buržoasku sadržinu. Najopasnija im je bila opozicija od strane dosljednih i principijelnih sljedbenika Markovićevih, kakav je bio i Cenić. Među njegovim brojnim člancima u »Radniku« i »Borbi« zauzimaju vidno mjesto oni, koji su upravljani protiv radikalnih vođa. Oni su borbeni i revolucionarni, iako se Cenić nije služio historijskim materijalizmom u izučavanju razvitka ljudskog društva, a njegove su misli bile često idealističke (problem države, prijelaz u socijalizam, odnos prema Marxu i Engelsu). U svojoj je djelatnosti ostao »dosledan principima Svetozara Markovića, pa i njegovim zabludama«. On dokazuje besprincipijelnost i oportunistički radikalizam u njihovoj političkoj borbi, njihovo potpuno napuštanje Markovićevih ideja i lažno isticanje socijalističkih načela radi obmane masa. Njegova ličnost i njegovo djelovanje imaju nesumnjivo značajno mjesto u razvoju socijalističkog pokreta u Srbiji.

U rubrici »Kritika i prikazi« Marija Ljubinković, ocjenjujući Garašanin-Kovačevićev »Pregled materijalne kulture Južnih Slovena u ranom srednjem veku« (1950), ističe, da su pisci imali izuzetno težak zadatak, jer su mnogi problemi bili u dosadašnjoj nauci potpuno neobrađeni. Pozdravljajući njihovu smjelu inicijativu,

ona upozorava i na niz griješaka, metodičkih i stvarnih, kao što su izostavljanje rane južnoslavenske arhitekture (s čime se doduše slaže, ali predbacuje piscima što nisu u kraćem uvodu iznijeli svoje stanovište i opći okvir u najosnovnijim potezima), pitanja bugarskog materijala i direktnih utjecaja Ilira i Tračana na našu rano-srednjovjekovnu kulturu, nespominjanje hrvatskih arheologa itd. Usprkos isticanju brojnih zamjerki, recenzent smatra na kraju, »da nabrojanje ovih zamerki ne bi smelo da se shvati kao glavna sadržina knjige«, a nalazi opravdanje za sve nedostatke u tome, što je ona »prva celina ove vrste kod nas i kao takva mora biti nepotpuna«.

B. K r e k i ć prikazuje 1. sv. »Akata VI. međunarodnog kongresa bizantoloških studija« (1950) održanog u Parizu 1948, ističući veliku vrijednost ove knjige ne samo zbog dragocjenog sadržaja, nego i zbog korisnih zaključaka o potrebi proučavanja pojedinih problema bizantske historije.

Osvrćući se na knjigu Petra Popovića, »Crna Gora u doba Petra I. i Petra II.« (1951) G. S t a n o j e v i ć ističe, da je to treća knjiga u posljednje dvije godine, koja obrađuje isti period u prošlosti Crne Gore. Ne odričući vrijednost ovim djelima, recenzent s pravom napominje, da bi historičari, koji proučavaju povijest Crne Gore, trebali obratiti pažnju i na druge periode njenog razvitka. On stavlja prigovor piscu, što se, govoreći o unutrašnjem životu naroda u doba spomenutih vladika, »zadržao na njihovim manifestacijama ne upuštajući se u samu suštinu stvari«.

Prikazujući knjigu R. Petovara »Šesta proleterska istočnobosanska brigada« (izd. Vojnoinst. inst. 1951) A. A. ističe njenu vrijednost kao dragocjenog izvornog dokumenta, jer se sa područja Istočne Bosne sačuvalo za g. 1942. i 1943. samo nekoliko dokumenata, a pisac je bio jedan od rukovodilaca brigade, te je knjigu pisao po ličnim zabilješkama i sjećanju. Posebnu vrijednost ima poglavlje o Petoj ofenzivi. A. A. prikazuje još jedno djelo s tematikom iz Narodnooslobodilačke borbe: knjigu M. Jerkovića »Borbe u Slavoniji za vrijeme Četvrte i Pete ofanzive« (izd. Vojnoinst. inst 1951), koja po ocjeni recenzenta predstavlja »značajan prilog obradi Oslobođilačke borbe u Slavoniji«.

Među ocjenama u ovoj rubrici nalaze se još prilozima G. S t a n o j e v i ć a o knjizi »Srbijanska štampa o Njegošu i Crnoj Gori« (1951) i A. R a d e n i ć a o dvjema raspravama P. Lörinca (1950, na mađ. jeziku) iz povijesti vojvodanskog agrara.

U rubrici »Beleške« časopis donosi brojne osvrte na različite knjige, časopise i pojedine monografije. Treba istaći, da redakcija posvećuje ovoj rubrici sve veću pažnju i da nastoji njome obuhvatiti također priloge iz drugih republika. U interesu je našeg međusobnog upoznavanja, da se to nastojanje ne ograniči samo na priloge, koji pripadaju području određenih specijalista (na pr., što se tiče hrvatske literature, osobito povjesničara umjetnosti), nego da ode što više u širinu. (Još uvijek nedostaju u »Istoriskom glasniku« prikazi historijskih časopisa u drugim našim republikama.)

U posljednjoj rubrici »Bibliografija« dao je R. S t e f a n o v i ć savjesno priređenu »Bibliografiju za 1951 godinu«.

Hrvoje Matković

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VIII.

1955

BROJ 1—4

N A K L A D A »Š K O L S K A K N J I G A« / Z A G R E B

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB